

Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/ Journal of Mesned Divinity Researches
ISSN 2667-7075 | e-ISSN 2687-3605 | <https://dergipark.org.tr/pub/mesned>
Cilt (Vol.) 12 Sayı (Issue 1) Bahar - (Spring) 2021

ARAşTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

(Bu makalenin intihal içermediği benzerlik tarama programlarıyla teyit edilmiştir. / The similarity that this article does not contain plagiarism, has been confirmed by plagiarism checker programs.)

Doi: 10.51605/mesned.913236

Gönderim Tarihi: 11.04.2021 | Kabul Tarihi: 20.06.2021

Hanyalı Nûrî Osman Divanı'nda Celvetîlik*

- *Jilwatiyya in Hanyali Nûrî Osman's Divan* -

Edibali Karabıyık**

Atf/Citation: Karabıyık, Edibali. "Hanyalı Nûrî Osman Divanı'nda Celvetîlik/ Jilwatiyya in Hanyalı Nûrî Osman's Divan". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/ Journal of Mesned Divinity Researches*, (Bahar 2020-1): 143-162.

Öz:

Girit adası, konum itibarıyla Ege Denizi ve Akdeniz'in keşiştiği bir noktadadır. Bu özelliğiyle, tarih boyunca Ege ve Akdeniz'i kontrol altında tutmak isteyen devletlerin hedefinde olmuştur. Kurulduğu gündən itibaren hızlı bir fetih politikası yürüten ve karadaki gücünü denizlere de taşımak isteyen Osmanlı Devleti de Girit'in bu stratejik konumunu kullanmak için adaya sahip olmak istemiştir. İstanbul'un fethini müteakip, ada sık sık Türk akınlarına uğramış fakat bu teşebbüsler fetihle sonuçlanamamıştır. Girit'in baştan başa fethi ancak 17. yüzyılın ikinci yarısında mümkün olabilmemiştir. Tabii, bir bölgeyi ele geçirmek demek, oraya kısa bir sürede tam anlamıyla hükmetme konumuna gelmek demek değildir. Bunun için, idarî ve sosyal müesseselerin vakit kaybetmeden o bölgede tesis edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple, Osmanlı Devleti, Girit'teki üç büyük şehir olan Hanya, Kandıye ve Resmo'da devlet otoritesini tesis ettikten sonra adadaki yerli halkın gönüllerini fethedecek, burayı İslâm'a ısındıracak adımlar atmıştır. Bunu yaparken de insanı merkeze alan bir düşünce sisteminin en önemli kavramlarından biri olan teşâmühü ön plana çıkarmış ve adanın yerli halkıyla olan ilişkilerinde bu doğrultuda hareket etmiştir. Bu kavramın oluşturduğu düşünce adayı ihata etmesinde, henüz ada fethedilmeden önce buraya gelerek, adeta fethin yolunu açan tasavvuf erlerinin payı büyüktür. Osmanlı fetih geleneği içerisinde sayılabilecek bu usûle göre, fethedilmek istenen bölgenin sınırlarının yakınlıklarına önce, mâneviyat erleri olarak nitelendirilebileceğimiz, çeşitli tarikatlara bağlı olan

* Bu Makale, 2016 Yılında Süleyman Demirel Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan "Hanyalı Nûrî Osman Divanı'nın Dinî ve Tasavvufî Açından Tahlili" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** MEB, Türkçe Öğretmeni, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, edibalikarabiyik@gmail.com. Orcid: 0000-0003-3709-5472.

gönül erleri gidiyor, uygun gördüğü bir yere postunu seriyor ve hizmete başlıyordu. Onlar yetiştikleri muhit içerisinde kazandıkları anlayışla ve hâl diliyle gayrimüslim halkla temas kuruyor, kurulan bu ilk temas, sonradan gönüllere giden, gönülleri fetheden bir yola evriliyordu. Bir nevi askerî fethetme hazırlık aşaması olan bu gönüllere yol bulma hadisesi, aşk mahsulü olduğu için etkisi de güçlü oluyordu. Şurası bir gerçek ki, fethedilen bir bölgede fethi gerçekleştirenlerin tebaasından hiç kimse yoksa o şehrin ekonomisine, sosyal hayatına hâkim olmak da mümkün değildir. Osmanlılar bunu sağlamak için Girit'te, fethettikleri diğer bölgelerde yaptıkları gibi bir iskân politikası izlememiş, ada fethedildikten sonra Anadolu'dan çok sayıda Müslümanı buraya getirmek yerine, adanın içerisinde kapsamlı bir ihtida yöntemi uygulamıştır. Bu yöntemi uygularken en etkili güçleri, adada bulunan tekkeler olmuştur. Yapılan bu faaliyetler sayesinde adadaki Müslüman nüfus, gün geçtikçe artış göstermiştir. Fakat, bu durum asla adadaki Hristiyan halkın yaşantısını olumsuz etkilememiştir. Adadaki önemli şehirler olan Kandiye, Hanya ve Resmo'daki Osmanlı yöneticileri, bu şehirlerde mukim olan Türk ve Hristiyan halklar arasında adaletle hükmetmişlerdir. Ayrıca, adadaki yerli halk, ana dilleri olan Rumcanın konuşulması konusunda hiçbir engelle karşılaşmadıkları gibi ihata ederek Osmanlılarla evlilik yapan yerli Rum kadınlar, bu evliliklerden doğan çocuklarına Rumca olarak hitap etmişler ve onlara kendi usullerine göre terbiye vermişler, bu konularda da en küçük bir zorlama veya baskıyla karşılaşmamışlardır. Bu geniş tesâmüh eksenli yaklaşım sonucunda, adanın birçok yerinde karışık olarak oturan Müslüman ve Rum ahalisi arasında konuşulan dilin zamanla Türkçe değil Rumca olmasına karşın, Türkler arasında Rumcaya; Rumlar arasında da Türkçeye ilgi artmıştır. Sosyal ve kültürel yaşantının bu kadar hareketli ve renkli oluşu zaman içerisinde Girit'te azımsanmayacak sayıda şair ve yazarın yetişmesine vesile olmuştur. Bunlardan bazıları ise tezkirelerde yerlerini alacak kadar tanınmışlardır. Adada doğup büyüyen ve yaşadığı dönemde tanınan, adadaki diğer şairler tarafından şiirleri okunup tanzir ve tahmis edilen şairlerin önde gelenlerinden biri de Hanyalı Nuri Osman'dır. 1181/1767-68 yılında Girit'in Hanya şehrinde doğmuştur. Babası Ahmet Bey'in "Yeniçeri Ağası" olması dolayısıyla geniş bir kültür muhitinde yetişmiştir. Küçük yaştan itibaren nerelerde ve hangi hocalardan eğitim aldığı konusunda ayrıntılı bilgi sahibi olmadığımız Nûrî Osman'ın şiirlerinden ve diğer eserlerinden Farsça'yı ve adada konuşulan dil olan Rumca'yı oldukça iyi bildiği anlaşılmaktadır. Hanya'nın muhafazasıyla görevli Yeniçerilerin kâtibi olan Nûrî Osman, tasavvuf yoluna meyletmiş ve adada bulunan Celvetî tarikatı şeyhlerinden Salacıoğlu Mustafa'ya bağlanmıştır. Onun gözetiminde seyrusülûkunu tamamladıktan sonra yıkık gönülleri tamire memur ve irşada mezun olarak kendisinden hilâfetnâme almıştır. Kendisinin hilâfet aldıktan sonra bir tekkede irşat faaliyetinde bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. 1209/1794 senesinde dostlarının ısrarı üzerine tertip ettiği hacimli divanında mutasavvıfâne ve ârifâne şiirler bulunmasında onun tasavvufî bir yolun müntesibi olmasının tesiri büyüktür. Şiirlerinde mahlas olarak genellikle "Nûrî"yi kullanmıştır. Divanından başka Girit tarihine yönelik *Târîh-i Girit*, Rumca bir lügat olan *Lügat-i Manzûme-i Nûriyye ve Berâ-yı Lisân-ı Rûmiyye*, Giritli şairlerin biyografilerine yer verdiği *Tezkire-i Şuarâ-yı Cezîre-i Girit* ve *Düstûr* isimli eserleri vardır. Divan şiirinin önemli şairlerinin şiirlerini okuyarak ve bazılarını tanzir ederek kendini yetiştiren Nûrî, adadaki birçok şairin yetişmesine gerek eserleriyle gerekse de şahsiyetiyle katkılarda bulunmuştur. Divanındaki tarih manzumelerinden Nûrî'nin Hanya'da yaşamış, burada vefat etmiş kişilerin zamanla harap olan kabirlerini tamir ettirdiği ve aynı zamanda bu kabirleri sık sık ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Muhitinde bulunan insanlar tarafından sevilen, onlara hâmîlik yapan ve edebî meclislerin aranan simalarından olduğu anlaşılan Nûrî, şiirlerinde mensubu olduğu Celvetî tarikatının kavramlarına da yer vermiştir. Bu çalışmada, Nûrî'nin divanındaki Celvetiyye ile ilgili kavramların neler olduğu tespit edilmeye ve tespit edilen bu kavramların bulunduğu beyitlerden örnekler verilerek açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır. Bu itibarla, şairin kavram dünyasında yer alan tasavvufî kavramlar Celvetiyye ekseninde yeni bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Çalışmanın birinci bölümü

olan "Nuri Osman Hanyavî" başlığı altında, şairin hayatı hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölüm olan "Hanyalı Nûrî Osman Divanı'nda Celvetîlik" konunun esasını teşkil etmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular doğrultusunda bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şiir, Hanyalı Nûrî Osman, Girit, Celvetiyye.

Summary:

The island of Crete is centrally located at the point where the Aegean Sea and the Mediterranean intersect. Thanks to its geographical position, Crete has been the target of the states that want to keep the Aegean and Mediterranean seas under control throughout history. The Ottoman Empire, which has pursued a policy of rapid conquest since its foundation, wanted to conquer Crete in order to use its strategic location, thereby extending its land power into the seas. Following the conquest of Istanbul, the island was frequently attacked by Turks, but these attempts could not result in conquest. The complete conquest of Crete was achieved just in the second half of the 17th century. Naturally, capturing a region does not mean dominating it completely in a short time. In order to maintain the control of the region, administrative and social institutions should be established without delay. With this in mind, after establishing the state authority in three big cities of Crete (Chania, Heraklion and Rethymno), the Ottoman Empire took several steps to win the hearts of the local people on the island and to endear Islam to them. Meanwhile, they brought "tolerance" to the fore as one of the most important concepts of a human-centered thought system, and they acted tolerantly in their relations with the indigenous people of the island. Coming to the island beforehand, Sufis paved the way for the conquest and have a great share in the spread of this thought over the island. According to this Ottoman conquest tradition, the men of the heart, who were described as spiritual soldiers and were affiliated with various sects, would first go near the borders of the region to be conquered, outstay one's welcome and begin their service. The Ottomans also contacted non-Muslim people understandingly and tolerantly, and this first contact later evolved into a path that went to conquered hearts. This incident of finding a way to the hearts, which paved the way for the military conquest, was a product of love, and its effect was also strong. Under normal circumstances, it was unlikely to take the control of the economy and social life of the conquered region without resettling the people of the conquerors on that region. Unlike the other regions they conquered, the Ottomans did not follow a resettlement policy in Crete. Instead of bringing many Muslims from Anatolia here after the conquest, they carried out a comprehensive method of conversion on the island. While conducting the policy of conversion, their most effective power was the dervish lodges affiliated to the sects established on the island. Thanks to these activities of dervish lodges, the Muslim population on the island increased day by day. However, this increase in the Muslim population had no adverse effect on the life of the Christian people on the island. The Ottoman rulers in Heraklion, Chania and Rethymno ruled with justice between the Turkish and Christian peoples residing in these important cities of the island. In addition, the local people on the island did not encounter any obstacles in speaking their mother tongue, Greek. Local Greek women who married the Ottomans by obedience addressed their children in Greek, trained them according to their own traditions, and did not face the slightest amount of pressure in these matters. As a result of this consensus-oriented approach, the language spoken among the Muslim and Greek people residing together in many parts of the island became Greek, not Turkish. However, Turks' interests in Greek language and Greek's interests in Turkish language increased over time. The active and colourful social and cultural life of the island opened the way for the growth of a substantial number of poets and writers in Crete over time. Some of them were well-known enough to take their place in the collections of biographies. One of the leading poets who was born and raised on the island and was well known during his lifetime was Hanyalı Nûrî Osman, whose poems were read and

modelled by other poets on the island. He was born in Chania, Crete, in 1181/1767-68. He grew up in a wide cultural environment, as his father Ahmet was the head of janissaries. We do not have detailed information about where and from which teachers Nûrî Osman received education from a young age, but it is understood from his poems and other works that he knew Persian and Greek, which was the language spoken on the island. Nûrî Osman, who was the clerk of the janissaries in charge of the protection of Chania, inclined towards the path of mysticism and became an adherent of Salacıoğlu Mustafa, who was one of the sheiks of Jilwatiyya on the island. After completing his religious education under his supervision, he graduated as an officer to fix broken hearts by receiving a caliphate from Salacıoğlu Mustafa. It is not known whether he carried out irshad activities in a lodge after he received the caliphate. The fact that he was a follower of a mystical path had a great influence on the presence of sufi and wise poems in his comprehensive divan (collection of his poems), which he compiled in 1209/1794 at the insistence of his friends. He generally used "Nûrî" as a pseudonym in his poems. Apart from his divan, he has the following works: "*Târîh-i Girit*" (a Greek dictionary), "*Lügat-i Manzûme-i Nûriyye*", "*Berâ-yı Lisân-ı Rûmiyye*", "*Düstûr*" and "*Tezkire-i Şuarâ-yı Cezire-i Girit*" that includes biographies of Cretan poets. Nûrî, who educated himself by reading and replicating the poems of the important poets in divan poetry, contributed to the growth of many poets on the island through his works and personality. From the isopsephic poems in his divan, it is understood that Nûrî frequently visited the graves of the people who lived in Chania and died there, and that he had those kinds of damaged graves repaired. Nûrî was loved by the people in his neighbourhood since he protected them. As one of the sought-after figures of literary assemblies, Nûrî also included the concepts of the Jilwatiyya in his poems as an adherent of this religious sect. This study aims to identify the terms and concepts related to Jilwatiyya in Nûrî's divan and to explain his poems by giving examples from the couplets in which these terms and concepts are found. In this respect, it attempts to reflect the poet's conceptual world by re-evaluating the religious terms and concepts from the perspective of Jilwatiyya. The first part of the study gives information about the life of the poet under the title of "Nûrî Osman Hanyavî". The second part, entitled "Jilwatiyya in the Divan of Hanyalı Nûrî Osman", constitutes the heart and soul of the current study. In the conclusion part, an overall evaluation is made in the light of the findings of the study.

Keywords: Sufism, Poetry, Hanyalı Nûrî Osman, Crete, Jilwatiyya.

1. GİRİŞ

Osmanlı toplumunda, şairlerin yetiştiği veya içinde bulunduğu muhitler, zamanla ortak algıların ve ortak bir dil evreninin oluşmasına da zemin hazırlamış, çalkantılı dönemlerde bile edebî hayatı devrin buhranlarından korumuştur. Akdeniz'in beşinci, Doğu Akdeniz'in ise ikinci büyük adası olan ve yaklaşık üç yüz yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalan, aynı zamanda büyük edebî merkezlerden oldukça uzakta bir yerleşim yeri konumundaki Girit'te önemli şair ve yazarlar yetişmiştir. Bu şair ve yazarların yetişmesinde, fetihten sonra Girit'te zamanla oluşmuş olan edebî muhitin bir okul gibi çalışmasının katkısı büyüktür. Giritli şairlerin tespitine yönelik yapılan son çalışmalarla birlikte adada kırk

üç tane şairin varlığı ortaya konmuştur.¹ Bu biyografik çalışmalardan ve günümüze ulaşabilen eserlerden Osmanlı hâkimiyeti döneminde Girit'te yoğun bir kültür hareketliliği olduğu anlaşılmaktadır.² Bu hareketliliğin özellikle, o dönemde birer sancak olan Hanya, Kandiye ve Resmo'da olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim, Girit fethedildikten sonra Anadolu'dan sınırlı sayıda Müslüman buraya getirilmiş, adadaki asıl Müslüman nüfus artışı ise kapsamlı bir ihtida faaliyeti ile olmuştur. Bu sayede, Hristiyan nüfusla bir denge sağlanmaya çalışılmış ve gün geçtikçe Müslüman nüfus artış göstermiştir.³ Müslüman nüfusun artmasıyla birlikte, şehir ve kasabalarda birçok câmi, mescit ve hayır eserlerinin yanında tekkeler de inşâ edilmiş, böylelikle adadaki dinî ve tasavvufî hayat canlı tutulmuştur.⁴

Seyahatnâme müellifi Evliya Çelebi'nin (öl.1095/1684[?]) verdiği bilgilere göre fetihden sonra adada on yedi tekke yaptırılmıştır. Bunların üçü Bektaşilik yoluna ait olup, diğerleri Halvetî, Celvetî, Uşşâkî, Kâdirî ve Bayrâmî tarikatlarına aittir.⁵ Evliya Çelebi'nin kendisi de bir Halvetî tekkesi inşâ ettirmiştir.⁶ Hemen belirtelim ki, kültürel gelişmeler ekonomik gelişmeleri takip eder. Bir bölge fethedilip ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan gelişmeye başladığında bunlara paralel olarak edebiyat ve sanat da ilk önce bir emekleme devresi geçirdikten sonra gittikçe gelişir. Bu itibarla, Osmanlılar fetihden hemen sonra, yeni bir düşünce sistemi ve hayat anlayışı olan İslam medeniyetinin adada filizlenmesini ve anlaşılmasını sağlamak amacıyla câmilerle birlikte tekkelerin de teessüs edilmesini sağlamışlar, bunun sonucu olarak da Girit'te ardı ardına birçok sûfnin ve şairin yetişmesine vesile olmuşlardır.⁷

-
- ¹ Abdullah Aydın, "Hanyalı Nuri Divanı'ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek", *Türklük Bilimi Araştırmaları* 26 (01 Eylül 2009), 45.
  - ² Tahmisçizâde Mehmed Mâcid, *Girit Hatıraları*, haz. İsmet Miroğlu, İlhan Şahin (İstanbul: Tecüman 1001 Eser, 1977); Mehmet Ali Gökaçtı, "Fotoğrafların Öyküsünde Bir Zamanlar Girit", *Tarih ve Toplum* 192 (1999), 17-23.
  - ³ Bu konuda bk. Cemal Tukin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Girit İsyanları-1821 Yılına Kadar Girit", *Bellekten* IX/134 (1945), 163-206.
  - ⁴ Girit'teki tasavvuf hayatı hakkında bk. Selami Şimşek, *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014).
  - ⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname (Akdeniz Adaları ve Girit Fethi)*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1983), 328.
  - ⁶ Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar (Türkiye, 1074-1990)* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), II/746.
  - ⁷ Şimşek, *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü*, 24-25.

Girit'teki sûfî muhitlerde yetişen şairlerden birisi de Hanyalı Nûrî Osman'dır. Bu çalışmada Nûrî Osman'ın şiirlerine Celvetîlik ekseninde bir mercek tutulacak ve elde edilen veriler somut bir şekilde ortaya konmaya çalışılacaktır.⁸

2. NÛRÎ OSMAN HANYAVÎ (ÖL.1230 / 1815)

Biyografik kaynaklarda hayatı hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmayan Nûrî Osman⁹ 1181/1767-68 yılında Girit adasının Hanya şehrinde doğmuştur. Şiirlerinde "Nûrî" mahlasını kullanmıştır. Bursalı Mehmed Tahir (öl.1341/1925), *Osmanlı Müellifleri* isimli eserinde "şuarâdan olub Girid'in Kandiye kâzâsındandır."¹⁰ diye yazmış fakat Kandiye'nin Nûrî Osman'ın doğum yeri olup olmadığına değinmemiştir. Şair ise Hanya'da doğduğunu divanında şöyle ifade etmektedir:

Eyledik biz dahı dîvân-ı Giridde Nûrî

Gelmişiz Hanyaya düstür-ı mükerrercesine (G 498/6)

Nûrî Osman'ın babası, Hanya'ya geçici bir süreliğine gelen âlimleri, derişleri, fakirleri misafir edip onların ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olan ve Girit'te "Kol Ağası" olarak görev yapan Ahmed Bey (öl.1214/1792)'dir.¹¹ Ahmed Bey hakkında Nûrî Osman'ın eserlerinden olan ve Orhan Kurtoğlu tarafından *Girit Şairleri* adıyla yayınlanan *Tezkire-i Şu'arâ-yı Cezîre-i Girid* isimli kitabın son bölümünde, yakın dostu Hanyalı Kâmi Yahya Efendi (öl.

⁸ Çalışma, Abdullah Aydın'ın "Hanyalı Nûrî Osman ve Dîvânı" isimli doktora tezindeki şiirler esas alınarak hazırlanmıştır. Örnek olarak sunduğumuz beyitlerin yanlarındaki numaralar, yararlanılan doktora tezindeki nazım biçimi ve beyit numarasına göre verilmiştir.

⁹ Hanyalı Nûrî ile ilgili bk. Nûrî Osman Hanyevî, *Girit şairleri: Tezkire-i şuarâ-yı cezîre-i Girid*, haz. Orhan Kurtoğlu (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 15; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, haz. Hidayet Özcan (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000), III/1244-1245; Aydın, "Hanyalı Nuri Divanı'ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek"; Abdullah Aydın, "Hanyalı Nûrî Osman Divanı'ndan Girit'e Dair Yansımalar", *Akademik Bakış Dergisi* 55 (2016), 25-46; Abdullah Aydın, "Hanyalı Nûrî Osman'ın Sâkî-nâmesi", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (15 Nisan 2011), 167-192; Abdullah Aydın, "Hanyalı Nûrî'nin 'Hilye-i Haseneynü'l-Ahseneyn' Mesnevisi", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (23 Ekim 2020), 129-144; Hanyalı Nuri ile ilgili bk. Abdullah Aydın, "Hanyalı Nûrî'nin Kısa Mesnevisinde İsimleri Geçen 313 Peygamber", *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi ve Araştırmaları Dergisi* 4 (2009), 179-190.

¹⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A.Fikri Yavuz-İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), I/462.

¹¹ Nûrî Osman Hanyevî, *Girit şairleri*, 97; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/462.

1217/1802)'nin yazdığı *Terceme-i Hâl-i Şâhib-Dîvân Nûrî* başlıklı biyografide çeşitli bilgiler verilmiştir.¹² Buna göre Ahmed Bey, Hanya'ya gelen devlet adamları tarafından takdir edilen ve adayla ilgili işlerde görüşlerine başvurulmuş bir kişidir. Nûrî Osman'ın yetişmesinde babasının "Kol Ağalığı" gibi önemli bir vazifesinin olmasının rolü büyük olsa gerektir. Çünkü babası görevi icabı gerek ada içerisinde gerekse adayı ziyaret amaçlı gelen birçok devlet erkânı veya sanat erbabıyla muhatap olmuş, onları evinde ağırlamış, dolayısıyla bu zengin kültür muhiti, Nûrî Osman'ın yetişmesinin önemli âmillerinden biri olmuştur. Nûrî Osman, divanında babasının vefâtı üzerine yazdığı bir şiirde de onun görevinin "Kol Ağalığı" olduğunu belirtmiş ve onu ârif ve hayırsever bir insan olarak tanıtmıştır¹³:

Pederim kām-ı dilim tâc-ı serim Ahmed Beg

Şol kol ağası o dānā-yı Felâṭūn-tedbîr (T 29/2)

Hanyalı Kâmi Yahya Efendi'nin yazdığı biyografide Ahmed Bey'in vefât ettiği yerde yetmiş, Nûrî Osman'ın da yirmi dört yaşında olduğu belirtilmiştir.¹⁴

Yine aynı biyografiden Ahmed Bey'in bilgili ve kültürlü bir insan olduğu ve buna bağlı olarak oğlu Nûrî Osman'ın eğitime ve iyi bir şekilde yetişmesine önem verdiği anlaşılmaktadır.¹⁵

Nûrî Osman ilmî durumunu kendisi de şöyle belirtmektedir:¹⁶

Dü nüṣṣa-yı ḥaṭıdır Nûrîyi eden me'zûn

Ḥuşûl-i 'ilmine iki risâledir bâ'is (G 80/5)

Fakat bir gazelinde şâir ümmî olduğunu söylemektedir¹⁷:

Seniñ ey Nûrî nazmıñ sâdedir zîrâ ki ümmîsin

Belî bilmezlerin şi'ri metîn ammâ faşîh olmaz (G 252/5)

¹² Nûrî Osman Hanyevî, *Girit şâirleri*, 97.

¹³ Abdullah Aydın, *Hanyalı Nuri Osman ve Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2009), 18.

¹⁴ Nûrî Osman Hanyevî, *Girit şâirleri*, 99.

¹⁵ Nûrî Osman Hanyevî, *Girit şâirleri*, 98.

¹⁶ Aydın, *Hanyalı Nuri Osman ve Dîvânı*, 9.

¹⁷ Aydın, *Hanyalı Nuri Osman ve Dîvânı*, 9-10.

Şunu hemen ifade edelim ki, bu beyitten hareketle Nûrî Osman'ın ümmî olduğu hükmüne varmak yanlıştır. Zîrâ ümmîlik, Hz. Peygamber'in vasıflarından olması hasebiyle tasavvufî gelenekte, kendisine kutsiyet atfedilen bazı şahıslara izâfe edilen bir sıfattır.¹⁸ Bunlar arasında en bilineni olan Yunus Emre (öl.720/1320[?]), şiirlerinde kendisinin ümmî olduğunu söylemesine rağmen onun ümmî olmadığı daha çok kabul edilen bir düşüncedir.¹⁹ Kaldı ki Nûrî Osman, başka bir beytinde ümmî olmadığını belirtmiştir:

Baş egmeziz 'allâme-i 'aşr olsa da müftî

Ümmî geçinip lik hakikatde Kelimiz (Tk 3/VI/2)

Nûrî Osman, yazdığı tezkirede Hıfzî İbrahim Efendi (öl.?)'den Farsça öğrendiğini söylemektedir: "Niçe *eyyâm u a'vâm bâb-ı ma'ârif-iktisâbı merc'-i talebe-i havâş u 'avâm hattâ rākımu'l-hurûf Nûrî-i kemter daği efendi-i mûmâ ileyhiñ silk-i şâkirânına münselik olmağla cüz'ıyyât-ı Fârisî'den behrever olmuşum.*"²⁰

Divanında yer alan bazı şiirlerde Nûrî Osman'ın okuduğu kitaplar hakkında bilgi edinmekteyiz. Bunlar arasında *Mesnevi*²¹, *Fütühat*²², *Nâimâ Târîhi*²³, *Fusûsu'l-Hikem*²⁴, *Mantıku't-Tayr*²⁵, *Tuhfe-i Vehbî*²⁶, *Metâliü'l-Envar*²⁷, *Şifa*²⁸, *Gülîstan*²⁹ gibi eserleri saymak mümkündür.

Nûrî Osman'ın mesleğine değinecek olursak, kendisi 1215/1800 yılında Hanya'nın muhafazasıyla görevli Yeniçeri ocağının "Tımarlı Kâtibi" olmuş ve bu vazifesini uzun bir süre sürdürmüştür.³⁰ Bunu Kâmi Yahya Efendi, yazdığı

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatcı, *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı* (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001).

¹⁹ Aydın, *Hanyalı Nuri Osman ve Divânı*, 10.

²⁰ Nûrî Osman Hanyevî, *Girit şâirleri*, 72.

²¹ Bk. K 7/11, G 13/5.

²² Bk. G 414/5.

²³ Bk. K1 17/2.

²⁴ Bk. G 414/5.

²⁵ Bk. Ta 2/6.

²⁶ Bk. K 48/4.

²⁷ Bk. K 6/34.

²⁸ Bk. G 24/1.

²⁹ Bk. K1 5/4.

³⁰ Nûrî Osman Hanyevî, *Girit şâirleri*, 16.

biyografide şöyle belirtir: “İki yüz on beş tārîhinde Hānya muhafazına me’mūr yerli yeñiçeri ocağının ze’āmetli kitābeti ile zāt-ı mükerremi muvaffakı’l-akrān ve kalem-i çābük-raqāmı müşārün bi’l-benān olarak...”³¹

Nûrî Osman’ın evliliğiyle alâkalı olarak, kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Fakat bazı beyitlerde çocuğunun olmadığını dile getirerek kendisini meyvesiz ağaca benzetmiştir.³² Buradan hareketle şairin evlenmiş olduğu fakat çocuk sahibi olmadığı sonucuna da varmak mümkündür. Nûrî, aşağıdaki beyitte tecrid sanatına başvurmuş ve aynı zamanda “Evlat babanın sırrıdır.” hadisini işaret ederek evlat sahibi olmadığından dolayı sırlarının kimseye âşikâr olmayacağını söylemiştir:

Ƨoğmadıysa ğam değil evlādım ey Nûrî benim
Olmadı esrār-ı pinhānım cihānda āşkār (K1 34/1)

Ne yār ü ne yāver ü ne evlād
Kaldıkda za’îf ü ferd ü tenhā (K 8/90)

Ne berg ü şāh ne sāye ne mîvem var ‘aceb bilmem
Beni dihkān-ı kudret şu zemîn üzre niye besler (Mü 29)

Nûrî Osman, vaktini çoğu zaman Hanya’daki evinde, bazen de kendisine tımar olarak verilen ve Hanya dışında bulunan Moriş köyündeki çiftliğinde geçirmektedir. Çiftlikte bulunduğu zamanlarda çiçek yetiştirmekte ve şiirle meşgul olmaktadır.³³ “...gāh derûn-ı Hānya’da gāh hāricinde vākı’ mütezzammın-ı haşşa-i zeameti olan Moriş(?) nām kıaryede mümüne-nümā-yı bāğ-ı cinān olan bāğçe vü gülistānı müştemil çiftliklerinde ikāmetle...”³⁴

Tenkitli divan neşrinde yer alan bir gazelin dipnotta gösterilen varyantından hareketle Nûrî Osman’ın en az iki defa hacca gittiği bilgisine varıyoruz:

³¹ Nûrî Osman Hanyevî, *Girit şâirleri*, 99.

³² Aydın, *Hanyalı Nuri Osman ve Dîvânı*, 26.

³³ Nûrî Osman Hanyevî, *Girit şâirleri*, 16.

³⁴ Nûrî Osman Hanyevî, *Girit şâirleri*, 99-100.

Yine dergâhına yüz sürmege gelmişdir ağlatma

Ķadîmî çâkeriñ benden Ķicâzî yâ Resûl'allâh (G 457/5 (Dipnot))

Sonuç olarak, zekî, kâbiliyetli, mûnis tabiatlı ve çevresinde herkes tarafından sevilen, kişiliğiyle etkili olan, bilgi ve kültüründen faydalanılan bir şair olan Nûrî Osman, Girit'te yaşayan şairlerin bir araya geldiği sohbet ortamlarının müdâvimlerindedir. Burada şu hususu ifade etmek gerekir: Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nde şairler kendilerine ve ortaya koydukları eserlere ehemmiyet veren belli bölgelerde kümelenmişlerdir. Bu kümelenme genelde, devletin başkentinde padişahın sarayı, devlet büyüklerinin konakları veya başkent İstanbul dışındaki sancak merkezlerinde olmuştur.³⁵ Girit ise zikredilen bu yerlere kara bağlantısı bile olmayan bir yerdir. Hâl böyle olunca Nûrî Osman'ın arkadaşlarıyla bir araya gelip oluşturdukları bu sohbet ortamlarının nevehes şairlerin yetişmesinde ne kadar önemli bir rol oynadığı daha iyi anlaşılacaktır.

Nûrî Osman, 1230/1815 yılında 58 yaşındayken, doğduğu yer olan Hanyalı'da vefât etmiştir.³⁶ Vefâtı üzerine Hanyalı Vehbî (öl.?) aşağıya ilk beytini aldığımız tarih manzumesini yazmıştır:

Pertev-efzâ-yı ma'ânî lem'a-pâş-ı ma'rifet

Nûrî 'Osmân Bey Efendi Hanyanınñ nûr u ferî³⁷

3. HANYALI NÛRÎ OSMAN DİVANI'NDA CELVETÎLİK

Arapça bir kelime olan "celvet" kelimesi sözlük anlamı itibarıyla "yerini, yurdunu terk etmek", "ortaya çıkma", "açığa çıkma", "kılıç, ayna gibi şeylerin pasını alıp parlatmak" gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Tasavvufî bir kavram olarak ise kulun, ilâhî vasıflarla donanmış bir şekilde halvetten çıkışı ve yaratıcının mevcudiyetinde fâni oluşu mânâsındadır. Başka bir ifadeyle, mânâ yolcusunun mahdut bir süre için, yaşadığı toplumdan uzaklaşarak inzivâyâ çekilmesi, bu inzivâ döneminde nefsinin kötü huylarından arındırarak iyi huylar

³⁵ Halûk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi), 16.

³⁶ Nûrî Osman Hanyevî, *Girit şâirleri*, 16.

³⁷ Devamı için bk. Nûrî Osman Hanyevî, *Girit şâirleri*, 16-17.d.

edinmeye çalışması “halvet”; iyi huylarla muttasıf olarak toplum hayatına dönmesi ise “celvet”tir.³⁸

Türk tasavvuf tarihinde önemli bir yeri olan Aziz Mahmud Hüdâyî (öl.1038/1628)'nin tesis ettiği Celvetîyye tarikatı 17. asırda ortaya çıkmıştır. Celvetîyye, celvete iştirak edenlere yani halk içinde Hak ile olanlara tevdî edilen bir addır.³⁹ *Seyahatnâme*'de yer alan bilgilere göre Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Girit'in fethinde özel bir yeri vardır. Evliya Çelebi, Hüdâyî'nin Girit adasının Osmanlı Devleti'ne dâhil olması için Sultan I. Ahmed'i ikna eden bir topluluğun içinde bulunduğunu aktarmaktadır.⁴⁰ Evliya Çelebi'nin babasından dinlediği bu rivayet gerçek mi değil mi bilemeyiz ama Hüdâyî'ye Girit'in fethini görmenin nasip olmadığı fakat fetihden sonra adanın İslâmlaşmasında ve İslâmî müesseselerin tesisinde Celvetîlik müntesiplerinin önemli paylarının olduğu bir gerçektir. Nûrî, Celvetî müntesipleriyle ilgili beş kıt'alık bir murabba yazmıştır. Bu murabba'ın ilk kıtası şu şekildedir:

Harîm-i Hakka mahremler

Gürûh-ı celvetilerdir

Tarîk-i sırda ekremler

Gürûh-ı celvetilerdir (Mu 4/1)

Celvet, başka bir deyişle, halvetten yâni sâlikin yalnız başına inzivâya çekildiği تنها ve kapalı yerden çıkmasıdır. Halvet ve celvet kelimeleri, iki tarikatın adı olmalarının yanında aynı zamanda birçok tarikatın da ortak esâsını oluşturmaktadır. Bu esâsın temelindeki hâdise şudur: Hz. Peygamber, kendisine peygamberliği bildirilmeden önce zaman zaman Hira Dağı'nda halvette bulunmuş, peygamberlik vazifesi kendisine bildirilince de celvet eyleyerek insanların arasına karışmıştır. Bu açıdan celvete, nihâî mertebe denmektedir.⁴¹ Bu itibarla, celvet hâlindeki kul kendi benliğinden sıyrıldığı için amelleri Hakk'a nisbet edilir.⁴² Nûrî, mürşidi Salacızâde Mustafa (öl.19.yy.)'nin bir gazeline

³⁸ Süleyman Uludağ, “Celvet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1993), VII/273.

³⁹ Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler* (Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2017), 530.

⁴⁰ M.Askeri Küçükaya, “Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi'nde Azîz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı” (Üsküdar Sempozyumu III: Azîz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 20-22 Mayıs 2005, İstanbul, 2006), II/86.

⁴¹ Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, 530.

⁴² Uludağ, “Celvet”, VII/273.

yazdığı tahmiste “halvet-celvet”, “vahdet-kesret” ve “yokluk elbisesi (hakikat elbisesi)” kavramlarını beraber zikrederek, âdeta yukarıda kısaca değindiğimiz sâlikin sülûkunu anlatmıştır:

Çurtulup zātımız ey dil keder-i halvetden
Behre-yâb olduk anıñçün ni'am-ı celvetden
Bize ne hâşıl olur fânide bir devletden
Menzil-i vahdete erdik çekilip kesretten
Lâ libâsın giydirip mazhar-ı illâllâhız (Ta 27/3)

Tarikatların faaliyetleri esas itibarıyla çift yönlüdür denilebilir. Seyrüsülûk esnasında ilk önce, iç âlemine yönelik meşakkatli bir mücâdele gerçekleştiren insan, kemâl derecesine ulaştırılır. Bu zorlu süreçten sonra sâlik, halk arasına karıştırılarak tebliğ ve irşad vazifesi için görevlendirilir. Bu faaliyetin gerçekleştirilmesi için her tarikat kendine özgü bir usûl, âdâb oluşturmuştur.⁴³ Hz. Ali (öl.40/661) kanalıyla geldiği için cehrî (yüksek sesle yapılan, alenî) zikri esas alan bir tarikat olan Celvetiyye'de, sülûkun temelinde Hüdâyî'nin "tevhid zikri" olarak isimlendirdiği kelime-i tevhid zikri vardır. Celvetîliğe intisap eden kişiye başlangıçta tevhid zikri telkin edilir.⁴⁴ Nûrî de tevhid kavramını divanında birçok yerde zikretmiştir. Aşağıdaki mısradaki şair, tevhidi altın işleyen bir kuyumcuya benzetir ve sâlike tevhidten ayrılmaması gerektiğini öğütler:

Zer-ger-i tevhiidden ayrılma etme infikâk (Ta 22/2)

Şair, yazdığı bir tahmisten alınan aşağıdaki mısradaki ise ruhu, kuşa; tevhidi de şekere benzetir ve ruh kuşunu tevhid şekeri ile beslemek gerektiğini söyler:

Murğ-ı rûhu sükker-i tevhiid ile kıl perveriş (Ta 22/4)

Celvetîyye tarikâtına giren müride şeyh, her gün yüz defa “Estağfirullah el-azîm” demeyi telkin ve tavsiye eder.⁴⁵ Şair de nice günahlar işlediği, hatalar

⁴³ Selami Şimşek, *Keşan'lı Süleyman Zâti ve XVIII. Asırda Celvetilik* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora, 2005), 220.

⁴⁴ Hasan Kâmil Yılmaz, “Celvetiyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1993), VII/273-275.

⁴⁵ Mehmet Ünal, “Tasavvuf Tarihi İçinde Celvetîlik”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26 (Ağustos 2012), 98.

ettiği hâlde mezkûr kelimeyi zikrederek ümitle Cenâb-ı Hakk'tan kusurlarının örtülmesini dilemektedir:

‘İşyânıma bakma Hudâ
Estağfir’ullâh el-‘azîm
Etdim nice cürm ü haṭâ
Estağfir’ullâh el-‘azîm (Mu 5/1)

Hız. Peygamber'e her gün yüz defa salat ve selâm getirmek de müridin müridine tavsiyesidir. Nûrî, Celvetîliğe ait bu hususu da şiirlerinde zikretmiştir:

Ey derdmend rûḥ-ı Resûle hülûş ile
Eyle şalâtı istegini ol zemân verir (K 7/46)

Ḳamu ‘âşıkânıña ez-cân u dil
Şalât u selâmıdır emr-i ehem (K 11/5)

‘Ömr ü ‘irfânıña olsun berekât
Ver Muhammedle havâşşa şalavât (KM 8/38)

Celvetîyye tarikâtında tevhid zikri temel teşkil etmekle birlikte Halvetî yolundaki sülûkun esâsı olan “esmâ-i seb'a” zikrinin de yeri büyüktür. Bilhassa, Hüdâyî'den sonraki dönemde Celvetî şeyhleri müridâna esmâ-i seb'a zikrini telkin etme yoluna gitmişlerdir. Bu zikirdeki söz konusu yedi esmâ sırasıyla şunlardır: Lâ ilâhe illa'llâh, Allâh, Hû, Hak, Hayy, Kayyum, Kahhar.⁴⁶ Nûrî, bu isimlerden bazılarını şiirlerinde işlemiştir:

Zerrem içre şems-i tâbânımdır Allâh hû diyen
Çarḥ-ı tende mâh-ı raḥşânımdır Allâh hû diyen (G 423/1)

Hây meded ol eşbeh-i nâm-âvere
Ol bahâdır güçlü kuvvetli ere (T 135/1)

⁴⁶ Yılmaz, “Celvetiyye”, VII/273-275.

*Hay u hû-yı şūfiyânîñ varlığın bir ismidir
 Bâttinen etmez sefer maţlûbu ancak cismidir
 Zâhir ehliniñ bu şūfiler dağı bir kısmıdır
 Zâhidiñ zikr etdiğı şol harf ü şavtıñ resmidir
 Zâkir ü mezķūr u zikre biz müsemmə olmuşuz (Ta 42/9)*

*Yarıñ ne dem görünse haţ-ı müşk-bûları
 'Uşşâkıñ evc-i şevke çıkar hây u hûları (G 523/1)*

Tasavvufta her tarîkatın kendine özgü âyin ve zikir usülleri vardır. Meselâ, Mevlevîlerin âyinine "semâ", Kâdirîlerinkine "devrân", Nakşîlerinkine "hatm-i hâcegân", Halvetîlerinkine "darb-ı esmâ" gibi isimler verilirken, Celvetîlerdekine ise "nısf-ı kıyam" denir.⁴⁷ Diz üstünde durularak yapılan bu âyine "Hızır kıyamı" da denir. Bu zikir tarzı ile alâkalı iki farklı rivâyet vardır: İlk rivâyete göre, Kuûd tevhidi sırasında Hüdâyî postunda oturmakta iken, Hz. Peygamber'in ruhaniyetini müşâhede etmiş, tâzimen ayağa kalkmak istemiş fakat Hz. Peygamber işaret ederek kendisine ayağa kalkmamasını emretmiş, o da zikre dizi üzerinde devam etmiştir. Bu hadiseden sonra Celvetîlik'te diz üzerinde yarı ayağa kalkar durumda zikir yapmak gelenek hâlini almıştır. İkinci rivâyete göre ise Hüdâyî, aslında Hz. Peygamber'i değil Hızır'ı müşâhede etmiştir. Bundan dolayı nısf-ı kıyam, Hızır kıyamı olarak da adlandırılmaktadır. Nısf-ı kıyam, Celvetiyye'nin âsitânesi olan Hüdâyî Dergâhı'nda cuma namazını müteakip icrâ edilirdi.⁴⁸ Bütün tarikatlarda yer alan ve yukarıda isimlerini saydığımız âyin veya zikir esnasında müridler, genelde halka şeklinde sıralanırlar, daha sonra serzâkirin söyleyeceği esmâ veya sâlât-ı selâmları tekrar ederler:

*Pîr-i hezâr hâlķâ kurup zikr-i Haķ eder
 Nûrî çoğaldı diñle yine hây u hûy-ı bāğ (G 297/5)*

⁴⁷ Yılmaz, "Celvetiyye", VII/273-275.

⁴⁸ Yılmaz, "Celvetiyye", VII/273-275.

Bir hadîs-i şerîfte Hz.Peygamber'in: "Cennet bahçelerine uğradığımız zaman, oradan istifâde ediniz. (Cennet bahçeleri hangisidir?) dediler. Onun da: Zikir halkalarıdır." ⁴⁹ dediği rivayet edilmiştir. "Halka-ı tevhid" redifli gazelinde de Nûrî, zikir meclislerine ve zikir halkalarına değinir. Tevhid halkasının, insanları kıyâmet gününün dehşetinden koruyan, sığınılacak bir yer olduğunu, insanı ikilikten kurtardığını, Rabb'in sırlarına ancak tevhid akîdesiyle erişilebileceğini belirtir:

Emân-ı dehşet-i rûz-ı cezâdır halka-ı tevhid

Hırâset eylemekde mültecâdır halka-ı tevhid

İkilik berzahımdan kurtarır devriyyeden şaklar

Cihânda misli yok sırr-ı Hudâdır halka-ı tevhid (G 104/1-2)

Celvetî âyininde serzâkir, kelime-i tevhid zikrini başlattıktan sonra topluca ve ağır bir şekilde on iki kelime-i tevhid çekilir. Daha sonra serzâkir, "Ya Allah hû" deyince diz üstü kalkılır. Bu sırada zâkirler Hüdâyî'nin ilâhîlerinden birini okurlar. İlâhî bitip zâkirbaşı, "Ya Allah hû" deyince kıyama kalkılır. Bir süre ism-i hû zikrine devam edildikten sonra zâkirbaşı, ism-i Celâl (Allah) zikrine geçer. Daha sonra üç defa "hû" der. Zâkirler de uygun bir ilâhî okurlar, ilâhî bitmeden şeyh efendi yerini alır. İlâhînin sonunda okunan durak sessizce dinlenirdi. Daha sonra şeyh efendi, "Ya Allah hû" deyince zikrin ikinci safhası başlamış olur. Giderek hızlanan "hû zikri", başlar bir sağa, bir sola çevrilerek devam eder. Bu arada zâkirler usûle göre ilâhî okurlar, yine bu sırada şeyh efendi ritmi değiştirerek üç ism-i Celâl okur. İlâhîler zikrin ahenk ve temposuna göre bir süre devam edip sona erdiğinde zâkirbaşı zâkirlerin birine işaret eder. O da bir başka ilâhîyi kendi başına okur. Bitirince başkası devam ederdi. Şeyh efendinin gelişiyile birlikte başlayan zikrin bu bölümü yarım saat kadar devam ettikten sonra, şeyh yüksek sesle söylediği uzun bir "hû" ile zikri keser. Zâkirler daha sonra ağır aksak usûlünde cumhur ilahisi okurlar. Bu da bitince şeyh efendi kısa bir dua yapar ve böylece âyin tamamlanmış olur." ⁵⁰ Nûrî, Celvetî olması hasebiyle kendisinin de katıldığını düşündüğümüz zikir meclislerinde çekilen esmâlara beyitlerinde yer vermiştir:

⁴⁹ İsmâîl b.Muhammed el-Aclunî, *Keşfu'l Hâfâ ve Müzîlü'l-İlbas*, haz. Şeyh Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1997), I-II/94.

⁵⁰ Yılmaz, "Celvetiyye", VII/273-275.

Şadâ-yı hây u hûy-ı na'ra-ı mestânesi vardur

Degildir ihtiyârî bî-riyâdır halka-ı tevhid (G 104/4)

Nûrî'ye göre âşıklar, Allah aşkıyla boş yere devrân etmezler. Tevhid halkasına dâhil olmak, onların kalbindeki sevinci ve neşeyi artırır:

Tehî cevân u devrân eylesin mi Nûriyâ 'uşşâk

Derûna neş'e-zâ hâlet-fezâdır halka-ı tevhid (G 104/5)

Nûrî, iri delikleri olan ve durmadan çalkanan bir eleğe benzettiği tevhid halkasından varîd olan rahmet damlalarının insanın hayallerini bile temiz eylediğini söyler:

Hubûbât-ı hayâlâtı temzi eyler tozun silker

Bu çalkınmaqla gırbâl-ı ribâdır halka-ı tevhid (G 104/3)

Celvetiyye'de seyrüsülûk esnasında, sâlikin önünde aşması gereken ve "tabiat, nefis, ruh ve sır" olarak isimlendirilen dört merteye vardır. "Şeriat" a karşılık gelen ilk mertebede mürid, bedenî ihtiyaçlarını ibâdetine engel olmayacak şekilde karşılamalı ve helâl olanlarla yetinmeyi bilmelidir.⁵¹ Nûrî'ye göre de Hak yolunun rehberi, kurtuluş ve selâmete ermenin kapısı, ilk mertebesi şeriattır:

Tarîk-ı Hakkâ reh-berdir şerî'at

Necât iklimine derdir şerî'at (KM 64/1)

Nefs mertebesine yükselen sâlik, bu mertebede nefisini kötü huylardan ve fiillerden arındırmaya gayret eder. Bu da ancak uzun süreli bir mücâhede ve riyâzetle mümkün olabilir. Ruh ve sırrın yola gelmesi, bu zorlu mücâdele sonunda mümkün olabilir. Bu merteye de "tarikât" a karşılık gelmektedir. Nûrî'ye göre sülûk ehline kılavuzluk eden tarikattır. Tarikat, aynı zamanda Allah'ın yoludur. Cenab-ı Hakk'a ulaşmaya, kavuşmaya bir vesiledir ve evliyanın asâsının kuvvetidir:

⁵¹ Yılmaz, "Celvetiyye", VII/273-275.

Sülûk ehline reh-nümâdır ʔarîkat

Cihân içre râh-ı hüdâdır ʔarîkat

Vişâl-i Cenâb-ı Hudâya vesîle

'Aşâ-yı yed-i evliyâdır ʔarîkat (KM 65/1-2)

Ruh mertebesi, mürşidin ruhu ile ilgi kurduğu ve mârifetullaha doğru yol almaya başladığı bir mertebedir. Bu mertebede, ilm-i ledün sırları âşikâr olmaya başladığı için aynı zamanda “keşf” mertebesi olarak kabul edilir ve “mârifet” makâmına karşılık gelir.⁵² Nûrî'ye göre herkes Hakk'ın evi olan gönlün barındırdığı sırlara eremez. Tarikat adabına göre, ancak seyrüsülûk mertebelerinde ilerleyen kişi bu sırlara mazhar olabilir:

Beyt-i Haqq'ın sırrına mazhâr olur mu her kişi

Lîk sen keşf etdiñ esrârın temâmet merhabâ (G 22/7)

Nûrî, şeriatın kendisine hakîkat yolunu açtığını ve bu yoldan mârifete ulaştığını, mârifeti keşfetmesiyle birlikte bütün zorluklarının giderildiğini belirtir.

Açdı şerî'at ile ʔarîk-i hakîkati

Hall etdi müşkilâtımı Keşşâf-ı ma'rifet (KM 67/2)

Mârifet ve ilâhî aşk makamına vâsıl olan mürid, sonunda “sır” mertebesine yükselir. “Hakîkat”e karşılık bu mertebe, tecellî ve vuslat makâmıdır. Sâlik bu mertebede artık tekâmül etmiştir. Gönlü hakîkatın kokusundan lezzet duymaya başlar.⁵³ Nûrî, bu hâli divânında şu şekilde anlatır:

Mest etdi dil ü cânı yine bûy-ı hakîkat

Sevdâya bıraktı beni gîsü-yı hakîkat (KM 66/1)

Sâlikin ulaştığı bu mertebenin gereği, dünya ile ilgili her şeyden ilgiyi kesip, Allah'tan gayrısından yüz çevirmektir. Nûrî, bu durumu aşağıda yer alan beyitlerde şöyle belirtir:

Ayağ-ı meyle kesr et başını fertûte-i dehrîñ

⁵² Yılmaz, “Celvetiyye”, VII/273-275.

⁵³ Yılmaz, “Celvetiyye”, VII/273-275.

Hudâniñ sırrına t̄alib iseñ bu kevnden p̄a çek (G 319/2)

Qalmaya zerre-i hestî bizlerde

Mâ-sivâ terki ile pest olalım (G 367/4)

4. SONUÇ

Bu çalışmada 18. yüzyılda Anadolu sahası dışında yaşamış şâirlerden ve Celvetî halifelerinden olan Hanyalı Nûrî Osman'ın divanında yer alan Celvetîlik ile alâkalı kavramlar incelenmeye ve somut bilgiler ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece hem şâirin mensubu olduğu tarikatın kendi şiir dünyasında nasıl bir yer edindiğini anlamak hem de Girit gibi Anadolu'ya kara bağlantısı olmayan, uzak bir bölgede Celvetîlik'in nasıl ve şekilde yaşandığına yönelik açılımlarda bulunmak mümkün olmuştur.

Nûrî hakkında daha önce yapılmış çalışmalarda onun tasavvufî yönüne değinilmemiştir. Sadece mensup olduğu tarikat zikredilmiş ve onun tasavvufî kişiliğini şiirlerine yansıtmayan bir şâir olduğu ifade edilmiştir. Fakat, irşada mezun bir Celvetî şeyhi olan Nûrî'nin şiirlerinin, pek tabii olarak, tasavvufî kavramlardan uzak olması mümkün değildir. Yaptığımız bu çalışmada anlaşılmıştır ki Nûrî, mutasavvıf bir şâirdir ve bu yönü şiirlerinden de anlaşılmaktadır. O hem mensubu olduğu tarikata dair imgeleri şiirlerinde işlemiş hem de ünlü tasavvuf büyüklerine methiyeler yazmış, bazılarının da gazellerini tahmis etmiştir. Aynı zamanda da gerek muhteva gerekse söyleyiş bakımından kendinden önceki şâirlerin başarılı bir takipçisi olmuş, onların kullandıkları unsurları kendi his ve hayal dünyasıyla süslemiştir. Onun, şairliği, ilmi, tasavvuf bilgisi, yaşadığı dönemde idarî erkân, aydın tabaka ve halk kitleleri üzerinde tesirleri süren Celvetîlik ekolünün bir temsilcisi olması ve kültürümüzün bir devrini, uzakta kalan bir yöredeki tasavvufî yaşantıyı yansıtmaması gibi yönleriyle kültür ve edebiyat tarihimiz açısından göz ardı edilmemesi gereken bir şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır.

5. KAYNAKÇA

- Aclunî, İsmâil b.Muhammed el-. *Keşfu'l Hâfâ ve Müzîlü'l-İlbas*. haz. Şeyh Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1997.
- Aydın, Abdullah. "Hanyalı Nûrî Osman Divanı'ndan Girit'e Dair Yansımalar". *Akademik Bakış Dergisi* 55 (2016), 25-46.
- Aydın, Abdullah. *Hanyalı Nuri Osman ve Divânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2009.
- Aydın, Abdullah. "Hanyalı Nûrî'nin Kısa Mesnevisinde İsimleri Geçen 313 Peygamber". *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi ve Araştırmaları Dergisi* 4 (2009), 179-190.
- Aydın, Abdullah. "Hanyalı Nuri Divanı'ndan Hareketle Giritli Şairlere Ek". *Türklük Bilimi Araştırmaları* 26 (01 Eylül 2009), 45-58.
- Aydın, Abdullah. "Hanyalı Nûrî Osman'ın Sâkî-nâmesi". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (15 Nisan 2011), 167-192.
- Aydın, Abdullah. "Hanyalı Nûrî'nin 'Hilye-i Haseneynü'l-Ahseneyn' Mesnevisi". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (23 Ekim 2020), 129-144.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. A.Fikri Yavuz-İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.
- Evliya Çelebi. *Seyahatname (Akdeniz Adaları ve Girit Fethi)*. haz. İsmet Parmaksızoğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Gökacı, Mehmet Ali. "Fotoğrafların Öyküsünde Bir Zamanlar Girit". *Tarih ve Toplum* 192 (1999), 17-23.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. haz. Hidayet Özcan. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2000.
- İpekten, Halûk. *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kara, Mustafa. *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*. Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2017.
- Kurnaz, Cemal- Tatçı, Mustafa. *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Küçükkaya, M.Askeri. "Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi'nde Azîz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı". II/86. İstanbul, 2006.
- Nûrî Osman Hanyevî. *Girit şâirleri: Tezkire-i şu'arâ-yı cezâre-i Girid*. haz. Orhan Kurtoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Öztuna, Yılmaz. *Devletler ve Hanedanlar (Türkiye, 1074-1990)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Öztürk, Mustafa- Mertoğlu, M.Suat. "Zemahşerî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. XLIV/235-238. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 2013.
- Şimşek, Selami. *Dünden Bugüne Girit'te Türk Tasavvuf Kültürü*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014.

- Şimşek, Selami. *Keşan'lı Süleyman Zâti ve XVIII. Asırda Celvetîlik*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora, 2005.
- Tahmisçizâde Mehmed Mâcid. *Girit Hatıraları*. haz. İsmet Miroğlu, İlhan Şahin. İstanbul: Tecüman 1001 Eser, 1977.
- Tukin, Cemal. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Girit İsyanları-1821 Yılına Kadar Girit". *Bellekten* IX/134 (1945), 163-206.
- Uludağ, Süleyman. "Celvet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. VII/273. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1993.
- Ünal, Mehmet. "Tasavvuf Tarihi İçinde Celvetîlik". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 26 (Ağustos 2012), 91-104.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. "Celvetiyye". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. VII/273-275. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 1993.